

Váraljai Anna: Tornyok és vitorlák – Fischer Ernő kiállítása elé

Angyalföldi József Attila Művelődési Központ, 2019. november 5 - 2020. február 20.

Nemrégiben kezembe akadt egy novella, amely mély hatást gyakorolt rám: Raymond Carver *Katedrális* című írásának keretét egy hosszúra nyúlt vendégeskedés utolsó, félrészes virrasztóinak - a házigazdának és vak vendégének – dialógusa teremti meg. A vak férfi azzal a kéréssel fordul vendéglátójához, hogy magyarázza el neki, milyen is egy katedrális. Utóbbi, feladva verbális próbálkozásait, nekiáll papírt keresni a sötét lakásban, s végül egy bevásárlótáska kilapított oldalát felhasználva, megfogja vak barátja kezét, és közösen látnak neki az épület felvázolásának. Fischer Ernő életpályáját tanulmányozva folyton ez a kép jutott eszembe, s írásom céljául azt tűztem ki, hogy ösztönös asszociációm miéretté választ találjak.

Maga az életút megpróbáltatásokkal teli, mégis képes volt ideálisan távoli kameraállásból, egy katedrális toronymagasából figyelni saját életét. A 20. század eseményei lényegileg nem mozgatták meg, stabil, nyugodt, a zavarodottan szaladgáló cirkuszi kavalkád fölé irányuló tekintetét látszólag nem zavarta össze semmi. A katedrális magasságából szemlélve szülővárosa Szlovákiához csatolása, az ezt követő meghurcoltatások és nyomor, a prágai tanulóévek komplexusai, megélhetésért folytatott küzdelme, a határon egyszál hátizsákkal való átszökés, a budapesti asszimilációval járó nehézségek, a kényszerpálya vasúti munkásként, aztán meg a Rákosi kor kemény és a kádárizmus puhuló diktatúrája, a későn kezdett művészi karrier mind egy terepasztal apró figuráinak szerepjátékaivá zsugorodnak. Képes volt áthelyezni a súlypontokat a cenzúráról, a kötött tanmenetekről a műhelymunkára, szakköri foglalkozásokra, a szocialista realizmusról, a tiltott, túrt és támogatott művészetről, a szűkösen mért alkotói szabadságról az ihletett pillanatokra, az elmélyült munkára. A második nyilvánosság és a tanítványok, a legszűkebb baráti-szakmai kör - Szuromi Pál, Vinkler László - sokat segítettek neki ebben. Amely távlatból tornyait láttatja velünk, olyan távlatból szemlélte ő a világ eseményeit, s igazán közel csak a fontos dolgokhoz ment.

Úgy tűnik számomra, hogy Fischer elsősorban pedagógus volt, s nem csak mások tanítója, hisz saját szakmai pályáját is a folyamatos tanulás jellemezte. Pedagógiai módszereire minden bizonnyal nagy hatást gyakorolt Kmetty János, aki 1946-tól volt oktatója a Magyar Képzőművészeti Főiskolán. Kmetty korábban önkéntes tanítóként dolgozott Podolini-Volkman Artúr proletár fiataloknak fenntartott rajziskolájában, s talán ez a szellemiség lökte őt is az elitképzés helyett a népművelés, az amatőrök felkarolása irányába eleinte. Később a

főiskola adjunktusaként is humánusságáról volt híres. Egykori tanítványa, a kiállítási anyagot rendelkezésünkre bocsájto Alföldi László úgy emlékszik vissza Fischer szegedi oktatói éveire, hogy a hivatalos tantermi órákat szigorúan a tanmenetben előírtaknak megfelelően tartotta ugyan, de a szakkörökön, műhelyfoglalkozásokon, magánórákon egészen átszellemülté vált, és ihletett állapotban, magával ragadó ösztönösséggel oktatott. Sok esetben közös alkotásokat készített tanítványaival, melyben a mester-diák hierarchia elmosódott, s az iskolai szereposztásnak a közös kísérletezés, alkotás öröme vette át a helyét. Több generációnyi művész szemléletét, tevékenységét, attitűdjét határozta meg egy életre szólóan. Híres tanítványai közül Szeged történetének legeredetibb és legtermékenyebb művészettörténésze, Szuromi Pál monográfiát írt róla 1989-ben, 1997-ben közös művészetpedagógiai-művészetelméleti könyvet publikáltak, s ezen felül is Szuromi közel harminc írásban foglalkozik mestere tevékenységével, kiállításával, egyes műveivel. Oroján István festőművész a Szuromi bibliográfia lapjain emlékezik vissza a Fischerrel folytatott tartalmas szakmai beszélgetésekre, Alföldi László blog formájában évek óta folyamatosan közli visszaemlékezéseit, hozza nyilvánosságra Fischer archívumát, Szigyártó Györgyi, szintén egykori tanítvány, pedig a Fischer Alapítvány alázatos és precíz gondnoka. Fischer karizmatikus pedagógusi tevékenységének további bizonyítékeképp róla nevezték el a Szegedi Rajz és Művészettörténet Tanszék galériáját 2003-ban.

Az Angyalföldi Művelődési Házban kiállított munkák egy részét Alföldi László szedegette ki annak idején a papírkosárból, így mentve meg őket a pusztulástól. Ezeknek a munkáknak java tehát az avantgárd értelemben vett funk-art, vagyis szemét művészet: melléktermék, kidobásra, s nem kiállításra szánt darab. Modern és eredeti gondolat volt a kurátor, Sinkó István részéről, hogy ezeket a „hulladék” darabokat emelte a Fischer kiállítás homlokterébe. A helyszín kiválasztása térpoétikailag izgalmas, hiszen Fischer évtizedeken át működtetett, népszerű rajzsakkörének színhelyén, az 1952-ben épült egykori Rákosi Mátyás Művelődési Házban került megrendezésre, ahol Alföldi László visszaemlékezése alapján szerda estétől péntekig tartott rajzsakköröket a művészetpedagógus rögtön a ház felépültének napjától kezdve huszonöt éven keresztül.

Fischer tényleges és aktív művészi pályájának indulása a hatvanas évekre datálható, ekkor rendezi ugyanis első önálló kiállításait. Ha művészettörténeti helyét szeretnénk meghatározni, pusztán a magyar körülmények vizsgálatán keresztül bajosan fogunk boldogulni. Az a meglátásom, hogy mind művészi attitűdjében, mind alkotói stílusában elsősorban a kortárs cseh képzőművészetben találjuk művészetének analógiáit, jöllehet, Ország Lili archaizáló

művészete és Kondor vallásos tematikájú szurrealisztikus munkái némileg rokoníthatók Fischer egyes alkotásaival. A cseh művészeti párhuzamok szlovákiai magyar származásával és prágai tanulmányaival, valamint a rendszeres losonci kiállításokkal, az eleven otthoni kapcsolatokkal magyarázhatók. A korszak Bauhausra, orosz konstruktivizmusra fókuszáló magyar művészetével szemben Prága ekkoriban elsősorban Párizs szurrealista hagyományát tekinti megtermékenyítőnek. A hanyatlás szurrealista esztétikája iráni vonzalom Fischer esetében az omladozó katedrális falakat, montázszerűen egymásba szerkesztett archaikus épületelemeket magába foglaló kompozíciókon érhető tetten. Az avantgárd energiája nála belső modellé finomul, Jirzi Sevcik cseh művészettörténész szavaival élve „az igazság belülről vonul vissza, morális meggyőződéssé, egyszemélyes magatartássá, nem pedig társadalmi gyakorlattá válik.”

Az ötvenes években Fischer sajátosan paradox túlélési stratégiát választ: magányba vonul ugyan, de nem a társadalmon kívülre, hanem azon belülre, mégpedig olyan helyre, amely egyidejűleg biztosítja elzárkózását és elérhetőségét. Ténykedése a Művelődési Intézet, az oktatási-és közművelődési szféra leple alatt lényegében azért volt észrevétlen, mert folyamatosan szem előtt volt. Szurreális, magába forduló művészete, finom, szimbolikus motívumai, karizmatikus pedagógiai módszerei a csendes ellenállás tanújelei. Katedrálisok egy materialista világban.

Fischer alkotás közben is pedagógus volt, méghozzá önmaga pedagógusa. A kiállításon szereplő művek tanulási, kísérletezési folyamatába engednek bepillantást. Nem a főművek ezek, hanem az azokhoz vezető út különféle állomásai, melyek láthatóvá teszik az alkotói folyamat konceptuális hátterét, a művészi stratégiák változásait. Hasonló ez a kiállítási koncepció a színházi back stage-hez: betekintést enged a szedelőzködés, a díszlettologatás, a latolgatás, a hangolás és a szövegpróba, a le-fel öltözködés színpad mögötti háttéreseményeibe. Fischer fő motívumai, a tornyok, katedrálisok és vitorlák formálódnak, alakulnak itt a szemünk előtt. Ennek megfelelően érdemes tehát másképpen is néznünk ezt a válogatást, mint ahogy egyéb kiállításokat szoktunk: nem elég az esztétikai szépség, harmónia után kutatnunk, mely érzéki tapasztalatokat Fischer főművei esetében oly könnyen tudhatunk magunkénak, hanem mint munkanaplókat, módszertani jegyzeteket kell vizsgálnunk ezeket a sorozatokat.

Az egész életen át tartó belső katedrális építésének folyamata tárul szemünk elé, katedrától a katedrálisig, ahogy Szuromi Pál fogalmazta meg találóan egy írásában. S most visszatérve a kiinduló pontunkhoz, Carwell szövegéhez: képzeljük magunk elé a sötét szobát, melynek egyetlen fényforrása a lehalkított tévékészülék. A tévében épp katedrálisokról szóló

dokumentumfilmet sugároznak: a műsor nagy része kommentár nélküli légi felvételekből áll, melyekben a felhőkig magasodó tornyok önmagukért beszélő látványa tárul a néző szeme elé. Úgy tűnik, a katedrális olyan valami, ami szavakkal megragadhatatlan: ez a felismerés vezet arra a látó férfit, hogy vak barátjának közös rajzon keresztül adjon magyarázatot. A magasra nyúló, hosszúkás, lendületes vonalak, a támpillérek lebegő íve, a keresztboltozat számárhátívei, a magasba törő erővonalak lekövetése, letapogatása empirikus tapasztalattá teszik a leírhatatlant, a szavakkal megragadhatatlant. Az esztétikai benyomás érzéki, testies, vagyis belső tapasztalattá válik.

Úgy vélem, Fischer is erre a felismerésre jutott: nem csak azzal kísérletezett, hogy művészileg meggyőző konstruktív szerkezeteket hozzon létre, hanem hogy bensőleg megélhető tapasztalattá tegye azokat számunkra. Két jelentős motívumának, az árbócnak és a toronynak, egész életen át tartó monomániás ismétlődése lehetőséget teremt egy pszichés térkép felrajzolására, mely interpretáció nyomán a kiállított kalligrafikus vázlatok Fischer belső, lelki tájaiba engednek számunkra bepillantást. A katedrális és a vitorla a felfelé, a szellemiek, a magasabb régiók felé való törekvés, az idealizmus, a lelki, szellemi igényesség, a "mindenséggel mérd magad" metaforája, a történelmi kényszerűségek, hivatalos kánon alól való fel/elszökés kísérletei. Az árbóc metaforikusan az utazás képét is felidézi, mely szintén meghatározó eleme volt életének. Az úton levés, ingázás Pest-Szeged között időt hagyott neki a tervek szövögetésére, a vázlatolásra, a kreatív gondolatok útnak eresztésére, a lendületben levésre. Végül pedig a torony, amely metaforikusan maga a művész, a művészi létmód. Ahogyan önmagáról írja: „A festő hivatását alapvetően határozza meg az építőmesteri vonás. Mindig új szellemi alaprajznak megfelelően kell állványozni és építeni.” Fischer nem csak rajzolni tanított, hanem emberi tartást, belső vázszerkezetet is épített, miközben vezette tanítványai kezét a papíron. Saját élete, alkotói, emberi habitusa is a katedrális képén keresztül ragadható meg legtalálóbban.